

Wat is er veranderd?

Een vergelijking van de congres teksten van 1974 en 1998

Jan Blommaert

Docent Universiteit Gent

Wie de teksten van het ideologisch congres van 1974 vergelijkt met die van 1998 stelt vast dat heel de semiotiek van het socialisme veranderd is [1]. In de 23 jaren die beide congressen van elkaar scheiden heeft het hele repertoire waarmee socialisten zich identificeren in het politieke milieu en in hun samenleving, een grondige wijziging ondergaan. De socialisten van vandaag zijn een andere partij - letterlijk, want in 1974 zat er nog een tweetalig BSP-bestuur vooraan - die binnen een andere horizon werkt, een ander lexicon gebruikt, en een heel ander soort 'ideologie' aanhangt.

Ik zal dit alles in hetgeen volgt kort trachten te verduidelijken. Maar één conclusie dringt zich nu al op. Ideologische vernieuwingscongressen zoals dat van mei 1998 (en wellicht ook dat van november 1974) *vernieuwen* niet, ze *codificeren*. Ze leggen in teksten vast datgene wat zich in de dagdagelijkse praktijk gedurende jaren heeft voorgedaan. Die dagdagelijkse evolutie ziet men haast niet, ze verloopt haast onmerkbaar en wordt integendeel gekenmerkt door een indruk van grote continuïteit. De partij, het socialisme, lijkt altijd hetzelfde (en daarom vernieuwen we ook jaarlijks ons lidmaatschap). Het is slechts wanneer men de tijd even stopt en een historische fase in haar geheel bekijkt, dat men de dramatische omvang en diepgang van de veranderingen plots ten volle begrijpt.

De aanhef van de nieuwe teksten verwijst onveranderlijk naar dwingende redenen waarom een 'vernieuwing' noodzakelijk is. De wereld is veranderd en de toekomst zal nog meer veranderingen brengen. We staan volgens de inleidende delen van de congres teksten met onze

hielen op de rand van een vergaan tijdperk en met onze tenen op de rand van een nieuw. De nieuwe ideologie die men brengt moet *coherentie* scheppen, ze moet de socialistische beweging 'in lijn' brengen met de evolutie van de wereld en de samenleving. Die coherentie wordt altijd als *logisch* en *noodzakelijk* voorgesteld. De ideologie past zich aan aan de *gewijzigde context*, in een perfect 'behoefte-respons'-model (nieuwe behoeften, nieuwe responsen). Er is nooit sprake van capitulatie, van vlucht vooruit, van hypothesen, van moeizaam bereikte compromissen, maar steeds van een soepele, samenhangende, haast evidente 'adjustment' van de partij aan haar omgeving. Terzelfdertijd wordt ook de *continuïteit* steeds beklemtoond. Men verwijst naar vroegere teksten (Quaregnon) en vroegere congressen, ofwel naar aloude en heilige principes die de socialisten van vandaag verbinden met die van vroeger. Het is binnen dit spanningsveld tussen vernieuwing en continuïteit dat het ideologisch congres zich voltrekt. Van beide componenten moet er voldoende zijn: voldoende vernieuwing om van een vernieuwingscongres te spreken, voldoende continuïteit om van socialisten te kunnen blijven spreken. En het is precies op dat punt dat retoriek komt kijken, als *middel* om dit titanenwerk tot een goed einde te brengen en om de eigen achterban te overtuigen, en als *doel* op zichzelf, want de vernieuwing moet leiden tot een nieuwe socialistische retoriek, een nieuwe en door iedereen gedeelde stijl, een nieuw argumentenarsenaal.

In de rest van dit artikel zal ik een aantal vergelijkingen maken tussen de congres teksten van

1974 en die van 1998. Ik zal enkele centrale retorische ingrediënten van beide tekstgehlen naast elkaar leggen en enkele opvallende verschillpunten aanstippen. Het doel van deze oefening is contextualisering; een belangrijk politiek moment zoals het ideologisch vernieuwingscongres mag men niet aanvatten zonder dat cruciale socialistische wapen: het historisch bewustzijn [2].

De presentatie

Het eerste wat opvalt bij het bekijken van beide tekstgehlen is de vorm waarin ze worden aangeboden aan de lezer. De congresteksten van 1974 zijn handige kleine boekjes, ietwat oubollig, heel rood. Op de achterkant staat een foto van Jos Van Eynde. In S74 zijn brede marges naast de teksten voorzien voor 'aantekeningen'. S74 bevat dan ook de eigenlijke werktteksten die van nota's en correcties konden worden voorzien. C74 daarentegen is het gemotiveerde geheel van inzichten, standpunten en voorstellen. Opvallend is de aanwezigheid van illustraties in C74. Wie het boekje openslaat ziet een foto van een 'arbeider': een man in kiel, pet en klompen, die voorovergebogen met een hamer en beitel een stuk steen staat te bewerken. De keerzijde van die pagina is een foto van een petrochemische fabrieksinstallatie. Verder in C74 zien we illustraties die hetzij verwijzen naar de thematiek (de laatste foto toont een vrouw met een kinderwagen: de toekomstige generaties), en vooral naar de geschiedenis van de socialistische partij. We zien foto's van congressen, van congresaffiches, van grote voormannen.

De teksten van 1998 worden aangeboden in wat bekend staat als een 'handige congrestartas': een doorzichtige plastic documententas met het SP-logo in opdruk. De congresteksten van 1998 zijn geen boekje, de twaalf teksten zijn aparte eenheden. En elke 'tekst' bestaat in drie versies, telkens met een andere vorm en een andere functie: de *eigenlijke tekst* van het contract, een perstekst, en een reeks ontwerpresoluties. De eigenlijke tekst moet gelezen worden, de *pers-tekst* moet geciteerd worden (en is daardoor het 'doorgeefbare' deel van de congrestekst) en de *resoluties* moeten het voorwerp zijn van de politieke discussie en besluitvorming. De tekstuele

structuur is veel minder homogeen in 1998 dan in 1974, en vertoont heel wat eigenschappen van algemene veranderingen in tekstualiteit in onze samenleving. De teksten zijn bijvoorbeeld vluchtiger: ze kunnen niet meer in een boekenrek gezet worden, maar zien eruit als 'wegwerpteksten'. Het tijdloze van het 'boek' van 1974 zijn ze kwijt, het zijn op recyclagepapier gedrukte *werkdokument*en geworden, *syllabi* die na het examen kunnen worden weggegooid [3].

Op zich is dit uiteraard een detail. Maar details zoals deze worden bijzonder belangrijk wanneer ze geplaatst worden in een ruimere context van normen en verwachtingspatronen die te maken hebben met relaties tussen ideeën en voorstellingsvormen van ideeën. Het zijn verschuivingen in dit domein die precies de kern uitmaken van wat velen verstaan onder 'globalisering' (in de zin van 'global flows') en attributen van de 'informatiesamenleving'. De voorstellingsvorm van de nieuwe socialistische ideologie is die van het operationele werkdokument, het instrument van de brainstorm, het snelle 'rapport' van de consultant of de manager. Deze voorstellingsvorm is, simpel gesteld, ontleend aan een milieu van professionele, doelgerichte tekstmakers. En dat zegt op zijn beurt veel over de ruimere opvattingen over wat een 'ideologie' vandaag de dag is. Hierop kom ik verder nog terug.

Het jargon

Het basisjargon waarmee de socialistische achterban aanspreken en waarmee ze zichzelf als *spreektraditie* in de politiek identificeren, is sterk veranderd. Nochtans is dit jargon - en ik parafraseer zeer oneerbiedig K98 - 'het cement en de bouwstenen' van de socialistische identificatie. Men is socialist niet enkel door het aanvaarden van een reeks premissen, principen en stellingen inzake de wereld en de mens, maar ook door het hanteren van bepaalde taalvormen, manieren van praten, citeren, door bepaalde tropen en motieven te gebruiken en thema's te selecteren voor discussie en reflectie. Het socialistische jargon is een embleem dat dezelfde status heeft als de kleur rood, de namen en gezichten van voormannen, de herinnering aan histo-

rische feiten en evenementen uit de beweging; het maakt een traditie vatbaar en reëel voor wie er zich wil inschakelen.

Laten we ter illustratie twee cruciale passages met elkaar vergelijken. Beide passages zijn de eerste zin van de eerste pagina van de congres teksten (respectievelijk S74 en de perstekst - als de te citeren versie - van K98), en zijn met andere woorden de allereerste en ideologisch zwaarst geladen zinnen uit beide tekstgehelen. Ze definiëren allebei het karakter en de doelstellingen van het socialisme:

(1) *"Het democratische socialisme wil aan allen gelijkwaardige kansen in het leven geven. Het beoogt niet alleen het welzijn van het individu en van de gemeenschap maar stelt de sociale en culturele ontplooiing als hoogste menselijke betrachtting"* (S74).

(2) *"Wat willen wij? Wat willen socialisten? Een wereld zoals die van vandaag, vol onzekerheid, onveiligheid en ongelijkheid? Nee, bedankt. Wij willen een wereld waarin zoveel mogelijk het goed hebben, zowel vandaag als morgen. Als mensen samen vechten voor een beter bestaan, vinden ze in ons een bondgenoot"* (K98).

Het structuurverschil tussen beide fragmenten toont meteen al een wereld van verschil aan qua achtergrond en traditie. De eerste zin put uit een declaratieve, zelfzekere, oerduidelijke stilistische bron. De socialisten twijfelen niet, ze zijn rotsvast overtuigd van hun beginselen. Ze spreken ook niet als *socialisten*, maar als *socialisme*, als leer, als doctrine. In 1974 kon Jos Van Eynde nog spreken namens het internationale socialisme (dat overigens in de zaal vertegenwoordigd was door delegaties uit landen zoals Roemenië, de DDR, Bulgarije en zelfs Mobutu's Zaïre). Die doctrine is duidelijk en zeker, en de verwoording van die doctrine kan verlopen in een 'monologische stijl': gesloten, keihard, zelfzeker en niet beïnvloed door elementen van buitenaf. De tweede zin daarentegen is geformuleerd in een totaal andere stijl. Hij is 'dialogisch', en bevat een soort vraag-en-antwoord sequens tussen de auteur en iemand anders. Hier spreken *socialisten*: niet langer een doctrine, maar een reeks individuen. De duidelijkheid van vroeger is weg, het declaratieve en affirma-

tieve karakter van de socialistische tekstualiteit heeft plaats gemaakt voor een zacht, handen-wringend, op individuele overtuiging gericht retorisch patroon.

We merken dit verschil ook op in de passages waarin de absolute, onwrikbare principes van het socialisme worden samengevat. In S74 verloopt dit heel eenvoudig. Een hoofdstukje 'Socialisme en democratie' begint met de observatie:

"De socialistische partij wil zich niet integreren in een maatschappij die niet bij machte is aan de mens een economisch, politiek en cultureel leefkader te bezorgen waarin hij zich ten volle kan ontplooiën".

Dan volgt een hulde aan de "langdurige inspanningen van de socialistische generaties", en vervolgens stelt men simpelweg: "[De BSP] bevestigt nogmaals haar grondbeginselen van opvatting en actie". Dit zijn er zes: (1) de soevereiniteit van de arbeid, (2) economische democratie, (3) sociale democratie, (4) culturele democratie (hier te interpreteren als "de verrijking van de geest" en dus niet verwant aan de communautaire kwesties), (5) politieke democratie en (6) het socialisme voor de vrede. Deze beginselen worden *nogmaals* bevestigd: ze zijn al herhaaldelijk bevestigd (door de socialistische generaties) en worden dus niet veranderd of 'vernieuwd'. Een simpel in herinnering brengen volstaat.

Keren we ons nu naar K98, dan zien we een heel ander soort tekst. De principes staan verspreid over het geheel van K98. Ze vormen een zeer ingewikkeld kluwen van 'noodzakelijkheden', 'waarden', dingen waarvoor we 'resoluut kiezen', enzovoort. Dat alles wordt samengevat als: *"het cement en de bouwstenen (...): de etbische waarden waarvoor we opkomen, de grote veranderingen waarmee we te maken krijgen, onze eigenzinnige kijk op de maatschappij waarmee we op die veranderingen een gepast antwoord weten te geven"*.

Duidelijke identificaties zijn zeer zeldzaam, en als ze opduiken zijn ze weinig bruikbaar. De eerste pagina van K98 identificeert de SP als "een sociale partij", "een rood-groene partij", "een partij van radicale democraten, "een Vlaam-

se partij die Europees voelt en denkt”, en “een partij die iedereen een toekomst wil bieden”. Om dit te verduidelijken worden de contracten aangeboden. Er is geen ‘catechismus’ meer, geen beknopte lijst van vaste waarden; er zijn een reeks bindende *afspraken* (contracten) waarin socialisten hun ideologische identiteit zullen vertolken.

Men zal in de congresstukken van 1998 vergeefs zoeken naar klassieke termen zoals ‘strijd’, ‘de verdrukten’, ‘de kapitalisten/het kapitaal’ of ‘het proletariaat (termen die in hun klassieke vorm steeds abstract gebruikt werden, zie verder), laat staan naar passages zoals:

“[de socialisten] streven naar een totale omvorming van de maatschappij en willen het kapitalistisch stelsel door een socialistisch stelsel vervangen” (S74).

Integendeel, de teksten van 1998 blinken uit door techniciteit, detaillisme en passages waarvan men zich kan afvragen of ze niet veeleer onder ‘policy’ dan onder ‘politics’ thuishoren [4]. Bekijk bijvoorbeeld paragraaf 114 uit M98:

“Daarnaast zou de overheid de aansluitingskosten van bedrijven op het waterwegen- en spoornet voor haar rekening kunnen nemen, net zoals men op kosten van de gemeenschap een weg legt tot voor de deur van het bedrijf. Op de waterweg subsidieert het Vlaams Gewest vandaag reeds de bouw van laad- en loskades; de budgettaire enveloppe die hiervoor ter beschikking staat, moet echter beter gevuld worden. Op het spoor komt de NMBS enkel tussen voor de aanleg van de wissel en de eerste 18 meter aansluitingsspoor; de overige aansluitingskosten zijn voor het bedrijf. Zowel voor de NMBS als voor het Vlaams Gewest is het budgettair een peulschil om deze kosten voor eigen rekening te nemen.”

Voor dit soort technocratisch en haast microscopisch perspectief zijn weinig parallellen te vinden in C74. Zelfs in de gedeelten waarin uitvoerig concrete maatregelen worden voorgesteld leest men ideologisch zwaargeladen passages als:

“Het zou een grote vergissing zijn te denken dat we de natuur kunnen beschermen zonder het economische systeem dat aan de basis ligt van

zijn vernietiging te wijzigen. Materialisme en liberalisme versterken inderdaad in aanzienlijke mate de vernietiging van de natuur” (C74).

En in de ‘technische’ passages, zoals in het hele boekje, wordt een voortdurende terugkoppeling gemaakt naar het vaste analytische jargon, de socialistische theorie.

De passage hierboven werd toevallig geplukt uit een passage in C74, die handelt over ‘Economische groei en leefmilieu’ (p.138 e.v.). Nu is dit net een domein dat in de teksten van 1998 wordt voorgesteld als een vernieuwing: “Deze nieuwe dimensies moeten, twee eeuwen na de eerste industriële revolutie, logischerwijze aan het socialistische denken toegevoegd worden.” (G98). En nu is dit net een contract dat uitblinkt in ‘oude’ socialistische retoriek. In G98 vindt men ongeveer de enige - en dan nog zeer aarzelende - vermelding van “het begin van een nieuwe (r)evolutie” (p.10), spreekt men over “de gehele wereldbevolking”, over “de rechtvaardige verdeling van grondstoffen”, de “toekomstige generaties”, en kent men een zeer grote rol toe aan “de overheid”. Het is ook in de context van een integratie van socialisme en ecologisch denken dat de partij *haar kleuren herdefinieert*: van rood naar rood-groen. Kortom, het is hier dat men een echte socialistische ideologische vernieuwing meent waar te nemen, en dat men die verwoordt in het aloude strijdbare jargon. Maar is dit wel nieuw? Kijk naar een andere passage uit de aanhef van S74:

“Behoeftenbevediging en bescherming van het natuurlijk milieu primeren in socialistisch perspectief op kapitalistisch winstbejag en ongebreidelde economische expansie.”

Het nieuwe is oud, en om het als nieuw voor te stellen moet men gebruik maken van oude retoriek. Oefeningen in ideologische vernieuwing kunnen buitengewoon complex zijn [5].

De diagnose

Zoals gezegd vertrekt een ideologisch vernieuwingscongres steeds van een diagnose. De diagnose is een cruciaal onderdeel van de ideologie. Het is een analyse, uitgevoerd met behulp van een bepaald analytisch apparaat (een theorie, een terminologie, een traditie van literatuur

waarnaar men verwijst). En die analyse motiveert de vernieuwingspoging: de uitkomst is een reeks statements die samenvatten 'hoe de wereld ineen-zat, zit en zal zitten', en het is op die situatie dat men de socialistische ideologie ent en toepast.

De diagnose in de teksten van 1974 draait rond het begrip 'neokapitalisme'. Dit is de opningsparagraaf van het hoofdstuk over 'het socialistisch alternatief' in S74:

"Vergeleken met de negentiende eeuwse kapitalistische maatschappij, verschijnt het neo-kapitalisme als een systeem waarin de actie van de arbeidersbewegingen bepaalde verbeteringen heeft afgedwongen. Niettemin onderscheidt het neo-kapitalisme zich niet wezenlijk van het kapitalisme van voorheen. Winst blijft zijn enige drijfveer".

Merk op hoe dit neo-kapitalisme meteen ingebed wordt in een traditie van analyses die zich richten op de structuur, het wezen en de werking van het kapitalisme - een traditie die (hoofdzakelijk maar niet uitsluitend) gebaseerd is op marxistische theorie. De BSP van 1974 stelt zichzelf (het 'alternatief') nog steeds lijnrecht tegenover het lichtjes getransformeerde kapitalisme, omdat het wezenskenmerk ervan nog steeds de zoektocht naar winst is.

Wat zijn dan de lichte transformaties die dit neokapitalisme onderscheiden van het klassieke kapitalisme? De tekst geeft de volgende elementen aan:

1. de uitbuiting van de derde wereld, "waarvan de bewoners een nieuw proletariaat op wereldschaal vormen" (merk de 'klassiek-socialistische' term 'proletariaat' en trope 'op wereldschaal');
2. de concentratie van economische macht in steeds minder handen, die van "enkele honderden multinationale ondernemingen" die "in grote mate het lot van de mensheid bepalen" en zo zorgen voor een "uitholling van de democratie" (de kern van wat velen nu verstaan onder 'globalisering');
3. de blijvende sterke ongelijke verdeling van de rijkdom: uitbuiting blijft bestaan, meer nog, "aan de uitbuiting door de productie voegt het neokapitalisme de uitbuiting via de consumptie toe";
4. daardoor, de "zinloze verspilling van de be-

schikbare energiebronnen en grondstoffen" en de toenemende vervuiling van het leefmilieu; 5. de sociale lasten worden steeds meer afgeschoven naar de gemeenschap: de ondernemer is vrij, maar de samenleving betaalt voor de infrastructuur, de vervuiling, de werkloosheid, enzovoort.

Slotsom, volgens S74 (en merk alweer het streven naar coherentie met 'klassieke' theorie): *"De socialistische kritiek op het kapitalisme blijft aldus volkomen geldig. Wij moeten de kern zelf van het kapitalistisch systeem aantasten: namelijk het privé-bezit van de grote produktiemiddelen en de beslissingsmacht die een kleine minderheid zich op het economisch gebied heeft kunnen toeëigenen".*

Belangrijk in het licht van wat volgt is het theoretische apparaat waarmee de BSP deze diagnose uitvoert. Het is een klassiek socialistisch-theoretisch apparaat, met geijkte analytische begrippen zoals 'kapitalisme', 'uitbuiting', 'proletariaat', 'productiemiddelen' en dergelijke meer. De kern van de theorie is een economisch patroon van verhoudingen, machten en processen binnen het kapitalistische systeem.

Keren we nu even terug naar de teksten van 1998. De diagnose is complexer en moet niet in één duidelijke passage gezocht worden, maar veeleer via knippen en plakken uit diverse contracten worden samengesteld. Op het eerste gezicht ziet ze er helemaal anders uit. Een eerste element, dat we vinden in 198, raakt 'verandering':

"De voorbije vijftig jaar is de wereld grondig veranderd. Nooit eerder in de geschiedenis van de mensheid volgden de veranderingen zich in zo'n hoog tempo op. Nooit eerder waren er op deze planeet zoveel potentiële kansen voor economische en sociale ontwikkeling van allen, voor democratie, voor de ontplooiing van de vrouw, voor de rechten van kinderen e.a." (198).

Op zich is deze reeks stellingen van voor naar achter betwistbaar, maar dit feitelijke niveau laten we even achterwege [6]. Belangrijk is de nadruk die gelegd wordt op de enorme veranderingen die de wereld heeft ondergaan. Welke zijn dan die veranderingen? (Zie ook de reeks in de aanhef van E98). Er is de toename van het

aantal onafhankelijke staten, de enorme toename van de wereldeconomie, de groei van de transport- en communicatiemogelijkheden, de uitbouw van verzorgingsstaten in Europa, vrede en veiligheid in Europa, enzovoort. In die ontwikkelingen zijn de socialisten belangrijk geweest. Zij hebben geijverd voor de uitbouw van een sociaal gecorrigeerde kapitalistische economie, in zoverre zelfs dat de auteurs van 198 kunnen stellen: "[d]eze verzorgingsstaat werd het hart van de socialistische identiteit". Nu zijn er twee grote ontwikkelingen, die "zowel een uitdaging als een bedreiging betekenen voor de socialistische waarden en idealen":

1. de val van het communisme, dat een kans biedt om de wereldverhoudingen een nieuwe vorm te geven;
2. de mondialisering, die ons sociaal systeem onder druk zet en angst en onzekerheid genereert.

Die mondialisering of globalisering duikt ook elders herhaaldelijk op als het kernwoord van de nieuwe diagnose. In verschillende contracten wordt de nadruk gelegd op het feit dat de economische structuur van de wereld en van onze samenleving drastisch is gewijzigd omwille van processen die men als 'globalisering' kan omschrijven. Daardoor zijn de werkomstandigheden veranderd, de demografie en de sociale stratificatie van de werkende populatie (minder arbeiders, meer bedienden), de structuur van de huishoudelijke budgetten, van het eigenaarschap en dergelijke meer. Daardoor ook stelt zich een grensoverschrijdende milieuproblematiek, een veranderde, maar zeer scherpe nieuwe ongelijkheid, die ingrepen in de patronen van welvaartspreiding noodzakelijk maakt en de sociaal-geografische taakverdeling tussen stad en platteland verandert, enzovoort. Kortom, de enorme transformatie in de wereldeconomie, die het gevolg is van de gigantische veranderingen die 198 omschreef, domineert alles.

De uitkomst van de diagnose is een herdefinitie van de eigen samenleving. Hiervoor is het gedeelte 'kennis is macht' uit K98 de cruciale passage. Het stuk vangt aan als volgt:

"Als de mondialisering op één terrein een feit is, dan zeker op het vlak van de informatie- en communicatiestromen. We krijgen niet alleen te

maken met een explosie van wetenschappelijke en technische kennis, maar dankzij de mogelijkheden van de elektronische snelweg, teletekst, CD-ROM en Internet, is er meer informatie dan ooit voor iedereen beschikbaar" (K98).

Daarom moeten we onze eigen internationale concurrentiepositie herinrichten, en meer de nadruk leggen op kennis, informatie, techniek. Socialistisch voordeel: deze verschuiving legt meer nadruk op het belang van mensen, leidt tot meer efficiëntie en minder verspilling, en tot een betere democratie. Wel loert om de hoek het spook van het kennisdeficit, dat tot nieuwe vormen van sociale ongelijkheid kan leiden. Daarom is "het kennisoffensief" een politieke prioriteit [7]. (Zie ook de gelijklopende uitspraken hieromtrent in E98).

Een andere uitloper van de globalisering is de noodzaak om te komen tot een hertekende relatie tussen overheid en ondernemerschap. De absolute vrijheid van de ondernemer, die wordt aangewakkerd door de mogelijkheden die de transnationale economische systematiek nu biedt, moet worden beregeld door sociale, ecologische en economische spelregels, een soepele taakverdeling tussen overheid en onderneming, het optimaliseren van de werking van de overheid zelf, en het stimuleren van een dynamisch sociaal middenveld. Zo komen we tot het 'Rijnlandmodel', het maatschappijmodel waarin de socialisten zich nestelen. Het is vanuit die diagnose dat de congresstukken van 1998 zoveel nadruk leggen op de eerlijke(r) verdeling van immateriële goederen: vorming, kansen, mogelijkheden tot - en hier gebruik ik de terminologie van 1974 - het verwerven van een "economisch, politiek, en cultureel leefkader (...) waarin hij zich ten volle kan ontplooien" (S74).

Het theoretisch instrumentarium waarmee de SP van 1998 tot deze diagnose komt is veel diverser en veel meer versnipperd dan datgene waarmee de socialisten van 1974 de werkelijkheid te lijf gingen. Er wordt geput uit de cultuurfilosofie, de hedendaagse sociologie, de culturele studies, diverse economische theorieën en sociaal-wetenschappelijke benaderingen, liberale, zowel als progressieve. De materialistische basis van de theorie lijkt vervangen te zijn door een

humanisme dat sterk aanleunt bij een liberaal mensbeeld, dat veel meer de nadruk legt op individuele beslissingsmogelijkheden, keuze en kwaliteiten dan de structurele opvatting van de samenleving die ten grondslag lag aan de analyse van 1974. De analytische concepten zoals 'klasse', 'proletariaat', 'kapitalisme', enzovoort, die in de teksten van 1974 nog verschenen in een verpakking van gewapend beton, zijn helemaal verdwenen. 'Kapitalisme' wordt nu gezien als een meervoudig begrip, lang niet meer de monoliet van de teksten van 1974, maar iets wat goeie en slechte verschijningsvormen heeft.

Aldus:

(...) mensen krijgen niet overal dezelfde kansen, hun mogelijkheden blijven onderontwikkeld, hun capaciteiten worden onderbenut. Dat is onze samenleving niet. Tegen dat kapitalisme revolteren we. Dat willen we stap voor stap veranderen. Zo werkt een modern socialisme" (K98).

Deze passage bundelt alles: de nadruk op de individuele mens en zijn/haar kansen, capaciteiten en mogelijkheden, de differentiatie van het begrip 'kapitalisme' in goede en slechte vormen, en de omschrijving van de actieradius van een *modern socialisme*: ingaan tegen het *slechte*, ongelijkheid scheppende of accentuerende soort kapitalisme.

Dat moderne socialisme staat in contrast met het 'oude' socialisme. Dit oude socialisme wordt afgewezen, want (en let op de terminologie): *"De tijd van de verstarde dogma's is voorbij"* (K98).

"(...) als we ons blijven vastklampen aan traditionele socialistische recepten" (E98).

De 'principes' en 'grondbeginselen' van welker zijn nu, onder druk van veranderingen, 'verstarde dogma's' en 'traditionele recepten' (met pejoratieve connotatie) geworden. Maar over welke dogma's gaat het precies?

We hebben gezien hoe de teksten van 1974 zich in scherpe bewoordingen afzetten tegen het (neo)kapitalisme. Ook op het congres zelf vielen regelmatig geloofsbelijdenissen te noteren over de 'afwijzing' ('zonder condities') van het kapitalisme en de huidige consumptiemodellen. In contrast met dit verwerpelijke kapitalisme formuleert men dan het socialisme, dat in een alter-

natief kan voorzien. Maar die radicale stellingen - noem ze dogma's, met in hoofdzaak retorische functies - worden voorzien van heel wat nuances in C74. Een aandachtige lezing van deze teksten levert een patroon op waarbij de zeer radicaal-afwijzende stellingen voortdurend worden herhaald, maar waarbij de uitwerking van die stellingen neerkomt op een aanvaarding van een aantal centrale premissen van een kapitalistisch economisch model. Het verschil tussen socialisme en (neo)kapitalisme, eerst geformuleerd als een diepe en onverzoenlijke tegenstelling, wordt zo een kwestie van nuances en andere invullingen van hetzelfde basispatroon. De volgende passage, over de economische groei, is typerend: *"Voor het socialisme heeft de inhoud van de groei meer belang dan het absolute volume ervan. Hoofdzaak is niet een snelle en aanzienlijke groei, zoals door het neokapitalisme wordt beoogd, maar een goede en regelmatige groei, wat door de markteconomie geenszins wordt gewaarborgd"* (C74, hoofdstuk 'economie').

Het groeimodel wordt in de eerste plaats aangeleverd door de kapitalistisch georganiseerde economie; maar dit groeimodel moet worden *gecorrigeerd*, sociaal, ecologisch, in termen van tijdsorganisatie, in termen van de structuur van het aandeelhouderschap, enzovoort [8]. Waar hebben we dat nog gehoord?

In de teksten van 1998 uiteraard. Ook daar wordt het begrip *maakbaarheid van de samenleving* ingevuld als een symbiose tussen (socialistische) overheid en ondernemerschap, die moet leiden tot een grotere sturing (en dus een beperking van de vrijheid van de markt) in sociale, ecologische, sociaal-culturele, en andere domeinen. De uitkomst van de oefening is, nuances en historische context in acht genomen, verbazend gelijklopend. De actieradius van het socialisme wordt in 1998 omschreven in nagenoeg dezelfde termen als in 1974. De 'oude dogma's' en de 'klassieke recepten' lijken in hoofdzaak te slaan op *oude retoriek*, oude manieren om grosso modo hetzelfde te zeggen.

Maar ook het theoretisch instrument is veranderd. De socialisten van 1998 hanteren niet langer meer het klassieke analytische model; ze bereiken dezelfde uitkomst via een heel andere

weg. De centrale plaats voor 'mensen en waarden', de softe benadering van ongelijkheid in termen van individuele kansen op ontplooiing, de vlotte dialogische opbouw van de teksten, dat is wat het socialisme van 1998 onderscheidt van dat van 1974. Het moderne socialisme heeft zich qua theorie, mensbeeld, maatschappijbeeld en retoriek op één lijn geplaatst met een aantal andere sociale en politieke bewegingen, en heeft zo een heel belangrijk deel van zijn identificerende kracht verloren. Want veel meer dan de concrete voorstellen tot hervorming of verbetering van de samenleving, ligt de ideologische identiteit van een politieke stroming in het theoretisch model, in de manier waarop de werkelijkheid gedecodeerd wordt. En indien deze al niet helemaal verdwenen is in de teksten van 1998, dan heeft men toch enorme inspanningen gedaan om ze weg te moffelen.

De horizon: lokalisering en personalisering

Een laatste element dat een korte vergelijking verdient is de 'horizon' waarbinnen men socialistische actie situeert. Dit komt neer op vragen als: 'voor wie gelden de socialistische principes?', 'wie is het doelwit van socialistische actie?', 'wie is de drager van socialistische actie?'

Op dit punt ziet men zeer uitgesproken verschillen tussen beide tekstgehelen. Het grootste verschil is dat tussen enerzijds een 'universele' horizon, die het socialisme definieert in functie van de emancipatie van het hele mensdom en acties formuleert op wereldschaal, en anderzijds een socialisme dat zich situeert binnen een 'lokale' horizon, beperkt tot de eigen (Vlaams-Belgische) samenleving. Het eerste karakteriseert de teksten van 1974, het tweede die van 1998.

Veel uitleg en illustratie is hierbij niet echt nodig. Telkens wanneer in de teksten van 1974 het woordje 'mens' valt, gebeurt dit in de generische zin: *de mens*, het *mensdom*. De mens staat altijd in relatie tot 'allen', 'iedereen', tot 'de gemeenschap'. In de mate dat er naast de gehele mensheid nog subcategorieën worden vermeld, zijn ook die categorieën generisch: 'de arbeiders', 'de werknemers', 'de kapitaalbezitters', 'de vrouwen', telkens te begrijpen als *alle arbeiders*, werknemers, enzovoort, *op wereldschaal*.

Want in 1974 is de reikwijdte van het socialisme nog de hele wereld. Bij de definitie van het neokapitalisme (cf. boven) viel het al op dat als eerste kenmerk van dit neokapitalisme de uitbuiting van de derde wereld werd vermeld. De diagnose was dan ook gericht op het identificeren van een tendens in het mondiale kapitalisme (het neokapitalisme), die voor de BSP absoluut niet particulier is voor de eigen samenleving, al moet de remedie vanzelfsprekend eerst in de eigen samenleving uitgewerkt worden.

In 1998 is die horizon enorm gekrompen. De socialisten definiëren hun actieterrein nu resoluut als *de eigen samenleving, onze samenleving*. Men spreekt niet meer over 'de' mens, maar over concrete, identificeerbare *mensen*. De beginpassage van 'Samen kansen scheppen' in K97 is duidelijk: "We leven in één van de meest welvarende streken van de wereld, en zelfs één van de rijkste streken van Europa." Dit gaat over ons, over Vlaanderen/België. De tekst gaat verder: "We willen geen samenleving waarin een kleine minderheid zich alles kan permitteren en overal aan de touwtjes trekt." En ook die 'onze samenleving' slaat op Vlaanderen/België.

Van de wereld en haar mondiale patronen van ongelijke verdeling is de socialistische blik verschoven naar een klein lapje grond aan de Noordzee dat een hoge werkloosheid en toenemende ongelijkheid koppelt aan een fenomenale rijkdom. Het is die beperking van de horizon die ervoor zorgt dat de 'iedereen', de 'allen' die toegang moeten krijgen tot moderne informatietechnologie, die een rijk cultuuraanbod moeten krijgen, die beter moeten gaan wonen in aangenamer steden of een beter gestructureerd platteland, uitsluitend slaan op *onze* Vlaams-Belgische mensen. Het gaat niet langer meer om de internationale arbeider, de universeel uitgebuite werkende mens. Het gaat om mensen uit Lokeren, Diest, Halle of Torhout.

Diezelfde belangstelling voor een ingekrompen horizon merkt men al in de reeks slogans die de eerste pagina van K98 vullen en waarvan één vrij gewrongen slogan luidt: "Daarom zijn we een Vlaamse partij die Europees denkt en voelt". Het socialisme is wat men noemt 'gerepatriëerd', het is teruggebracht tot een politieke

sfeer die voornamelijk denkt in termen van lokale belangen en acties, en die slechts vanuit dat punt een *wijdere horizon* aanvalt. Dat *Het Sien-jaar* hier een belangrijke inspiratiebron is, behoeft wellicht geen uitleg. Dat verklaart ook de ongemeen grote belangstelling voor de staats-hervorming die het hele tweede deel van P98 in beslag neemt. De uitkomst daarvan, een verdiept federalisme, gaat nog steeds onder het opschrift "Het socialisme spreekt zich uit voor internationalisme" (P98). Maar dat 'internationalisme' staat hier enkel in oppositie met 'eng nationalisme' en wordt concreet ingevuld door een socialistische strategie die de Vlaamse soevereiniteit wenst in te vullen met wat men kan noemen een 'Vlaams socialistisch belang'.

Eenzelfde gespletenheid ziet men in 198, het 'Mondiaal contract'. Ook daar worden oproepen om te komen tot wereldwijde afspraken en ideologische discussies op Europees vlak afgewisseld met een zeer lokaal perspectief op de materie. De feiten liegen er intussen niet om: de verschillende lokale besparingsronden gekoppeld aan een algemeen gebrek aan interesse zorgen ervoor dat deze rooms-rode coalitie 0,31% van het BNP spendeert aan ontwikkelings samenwerking - het laagste cijfer van het decennium.

Naast lokalisering is een ander opvallend fenomeen de aanwezigheid van *personen*, van individuele politici. Daar waar in de teksten van 1974 geen melding wordt gemaakt van de initiatieven van individuele ministers of andere mandatarissen, is deze personalisering een opvallend kenmerk van een aantal contracten van 1998. Bij de titel van S98 ('Ons sociaal contract, *Uw sociale zekerheid*') ziet men meteen het gezicht van Tobback opdoemen. De affiche die Tobbacks foto samen met 'Uw sociale zekerheid' droeg, staat iedereen nog voor de geest. Andere impliciete verwijzingen naar personen of SP-geleide coalities verlopen via het vermelden van steden: R98 verwijst naar Antwerpen (Detiège), Gent (Beke), Leuven (Tobback) en M98 maakt melding van Hasselt (Stevaert). Verwijzingen naar het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen hebben uiteraard Eddy Baldewijns voor ogen. Andere verwijzingen zijn expliciet. In J98 wor-

den Landuyt, Erdman, Swennen, Roose en De Jonghe vernoemd en in M98 duikt Baldewijns regelmatig op naast Jan Peeters en Renaat Landuyt. In een aantal gevallen hoeven er geen namen genoemd te worden. Iedere SP-er weet dat achter het onderwijscontract de figuur van Luc Van den Bossche staat, achter het gedeelte over de federalisering Willockx en De Batselier, enzovoort. Kortom, doorheen de diverse contracten *ruikt* men steeds de aanwezigheid van duidelijk herkenbare SP-politici. En daar waar de tekst van 1974 nog sprak vanuit 'het apparaat', hebben we nu teksten die spreken vanuit het beleidswerk van individuele mandatarissen en hun entourage.

Deze fenomenen van lokalisatie en personalisering zijn typerend voor de moderne politiek, en daardoor misschien te betreuren maar niet te vermijden. Ze zijn ook typerend voor de moderne *vermarkting* van de politiek, die een bepaald presentatiemodel oplegt aan politieke ideeën. Samen genomen met een aantal andere van de hier besproken kenmerken brengen ze ons echter tot de eindvraag: hoe staat het met de *ideologie*?

Ik zal U mijn ideologie eens uitleggen, zie

Ter herinnering. Op het congres van 1974 gaf Joop den Uyl een toespraak. Daarin bekleemde hij het belang van de 'utopische drift' in het socialisme. Die drift was er toen in overvloed. Bij het zingen van de Internationale stond de oude Piet Vermeulen bevend te wenen. En Willy Claes kreeg een daverende ovatie voor een toespraak die hij besloot met de (nu nog nauwelijks uit te spreken) woorden:

"Wij hebben de kans in een tijd die verwarring bracht, te werken voor een volk dat naar klaarheid, naar leiding verlangt. Onze taak, onze plaats zijn duidelijk aangewezen: samen met het behoud van de socialistische eenheid kunnen en zullen wij de roep van deze tijd beantwoorden. Leve de BSP! Leve het socialisme!"

Het monolithische, aartsduidelijke socialisme van weleer heeft de plaats geruimd voor een heel ander iets. De teksten van 1998 tonen twee tendensen die grondig afwijken van de vroegere:

1. *Versnippering*: het monolithische heeft plaats geruimd voor een heel fragmentair geheel, dat zich uit in kenmerken die gaan van de presentatie (een dozijn wegwerptekstjes in plaats van een boekje), over theorie (een *bricolage* van inzichten uit diverse tradities en disciplines) tot en met politieke spanwijdte (lokaal en sterk op individuele politici gericht). De retorische, analytische en presentationele duidelijkheid is weg. Ze is vervangen door een politiek formaat dat leentjebuurt zowel bij andere sociaal-politieke bewegingen als bij commerciële milieus.

2. *'Policy' in plaats van 'politics'*. De reductie in horizon en ambities van de socialisten heeft geleid tot een reeks teksten die bitter weinig volkomen nieuwe visie en principes bieden, maar die bol staan van beleidsvoorstellen, vaak van een buitengewoon detaillisme. Daar waar diepere inhoudelijke vernieuwingen worden aangestipt - het ecologisch bewustzijn op kop, het streven naar welzijn voor iedereen veeleer dan naar materiële welvaart - blijkt bij een nauwgezette lezing van de teksten van 1974 dat men ook toen al een zeer groot ideologisch belang hechtte aan die 'nieuwe' zaken.

De oefening van 1998 is, kortom, kleiner, beperkter, technischer, en ja, minder begeesterd door den Uyls 'utopische drift'. De SP presenteert zijn achterban een enorme reeks *maatregelen*, gaande van betere lucht tot meer banken in het park (oneerbiedig uitgedrukt). Vandaag de dag geeft men de term 'ideologie' aan haalbare, uitvoerbare, concrete maatregelen, die een al te grote kloof tussen droom en daad - nefast in verkiezingstijd - moeten voorkomen. De ideologische vernieuwingsoperatie is daardoor - wat? Ik weet het niet. Wellicht iets wat moet kunnen uitmonden in een simpel verhaal dat begint met 'Ik zal U mijn ideologie eens uitleggen, zie', en eindigt met 'Voilà, dat heb ik gedaan de laatste vier jaar'. De tijd van de grote verhalen is gedaan, zegt men. Maar het verhaal mocht naar mijn smaak iets groter zijn.

[1] Ik dank de redactiemensen van *Samenleving en politiek* en de medewerkers van het SEVI voor het materiaal dat ze mij ter beschikking hebben gesteld. Dit materiaal besloeg: (a) de congresbrochure en de samenvattingen van het congres van 1974; (b) een videofilm van dat-

zelfde congres; (c) de volledige set teksten voor het ideologisch congres van mei 1998, met uitzondering van de tekst van het 'Politiek contract', die ik pas later kreeg. Ikzelf was als 'tekstschrijver' in een sub-werkgroep van het 'Cultureel contract' betrokken bij de gigantische tekstproductie die aan dit congres vooraf ging.

- [2] In mijn vergelijking zal ik gebruik maken van de volgende afkortingen:
- C74: congresbrochure 1974 ('Ideologisch Congres BSP 74')
 - S74: samenvatting 1974 ('Het socialisme nu')
 - K98: koepeltekst 1998 ('Solidariteit als cement voor onze samenleving')
 - O98: Onderwijscontract 1998 ('Onderwijs en vorming voor het leven')
 - J98: Justitiecontract 1998 ('Recht op recht')
 - M98: Mobiliteitscontract 1998 ('De botsing')
 - R98: Contract ruimtelijke en stedelijke vernieuwing 1998 ('Meer platteland door meer stad')
 - G98: Milieucontract 1998 ('Ecologische (on)zekerheid voor iedereen?')
 - C98: Cultureel contract 1998 ('Cultuur is beweging')
 - W98: Ethisch contract 1998 ('Over waardig leven en sterven')
 - E98: Economisch contract 1998 ('Economie op mensenmaat')
 - S98: Sociaal contract 1998 ('Ons sociaal contract, Uw sociale zekerheid')
 - I98: Mondiaal contract 1998 ('Samen één wereld')
 - P98: Politiek contract 1998 ('Democratie is er voor iedereen')
- [3] Terzelfdertijd kan men natuurlijk zeggen dat er wel degelijk een boek is: *Het Sienjaal* van Coppieters en De Batselier. Aan *Het Sienjaal* ontleenen de congres teksten van 1998 hun structurele opbouw - het 'contracten'-formaat - en een groot aantal concrete elementen.
- [4] Naast technisch jargon valt nog iets anders op: de hoeveelheid citaten en verwijzingen naar filosofische en artistieke literatuur in het Cultureel contract (C98). Ik overloop: De Coninck, Bulwer-Lytton, Hoste, Lesage, Ernst, Rimbaud, Kraus, Foucault, Alain, Poll, Plato, Donne, Held. Niet bepaald een klassiek-socialistische boekenplank. C98 is wel het enige contract waarin dit kenmerk zo overvloedig aanwezig is.
- [5] Dit geldt ook voor andere dingen. Naast het ecologisch bewustzijn, dat in de teksten van 1974 eigenlijk een zeer grote nadruk krijgt, wordt bijvoorbeeld ook de tijdseconomie van de werkende mens in vraag gesteld. Zie bijvoorbeeld C74, p.34. Men legt in de teksten van 1974 in het algemeen sterk de klemtoon op het verwerven van materiële welvaart: ontspanningsmogelijkheden, 'culturele opgang' en dergelijke meer. Van een 'hard' economistisch socialisme is in 1974 eigenlijk geen sprake meer.
- [6] Men hoeft bijvoorbeeld maar na elke stelling vragen te stellen zoals "voor wie?" of "says who?" om te begrijpen dat het hier een uitdrukking betreft van een bepaalde, heel specifieke 'blik' op de ontwikkelingen in 'de geschiedenis van de mensheid'.
- [7] Ook deze passage is buitengewoon betwistbaar, en dezelfde vragen als

deze die in voetnoot 6 werden vermeld zijn ook hier op hun plaats. Om slechts één punt te vermelden: weinig dingen zijn op wereldschaal het voorwerp van een zo uitgesproken ongelijkheid als toegang tot elektronische communicatiemiddelen. Om op Internet te kunnen werken moet men (a) hooggeletterd zijn, d.w.z. zeer grote volumes kunnen lezen en schrijven, (b) het Engels in diverse varianten beheersen, en (c) toegang hebben tot de apparatuur. De 'voor iedereen' uit de geciteerde passage gaat in essentie over *buitengewoon weinig* mensen, geconcentreerd in bepaalde gebieden en in bepaalde sociale lagen. Het denken over globalisering in de informatie- en communicatiewereld in de congresstukken van 1998 is in hetzelfde bedje ziek als (en ontleent trouwens zeer veel aan) *Het Sienyaa!*: het bezondigt zich aan fenomenale overschattingen van zowel het globale karakter van deze evolutie, als het sociaal-emancipatorisch potentieel ervan. Internet is tot nader

order *het* elitemedium bij uitstek. Het feit dat *onze* kleuters daar kennis mee maken, maakt het geen democratisch en evenmin een mondiaal fenomeen. Dit zal het pas zijn wanneer ook de Indische of Soedanese kleuters ermee in aanraking komen. Zie ook de passages over globalisering en mondialisering in E98.

[8] Men bepleit naast diverse vormen van 'verantwoord' aandeelhouder-schap ook nog steeds "een geleidelijke uitbreiding van het gemeenschappelijk beheer der sleutelbedrijven" (S74). Maar, en dit is typerend, C74 voorziet meteen in belangrijke nuances: "Socialiseren betekent geenszins nationaliseren (...)" en "Het doel van de socialisten dient er dus in te bestaan op verschillende wijzen na te gaan of de gedragslijn en de actie van die ondernemingen in overeenstemming zijn met het algemeen belang, zoals het in 't bijzonder in het Plan tot uiting komt." (C74, p.41).